Bruno Kragić
Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

Opaske o dva primjera filmskih utjelovljenja Marinkovićevih likova

UDK 821.163.42-31.09+791.43Marinković, R.
Izlaganje na skupu
DOI https://dx.doi.org/10.21857/m16wjcwwv9

SAŽETAK

U radu se uspoređuje opis i karakterizacija dvaju likova, glavnog i jednoga sporednog, u romanu *Kiklop* i u ekranizaciji romana te se utvrđuje koliko su filmska utjelovljenja Marinkovićevih likova „vjerna" predlošku, a koliko se od njega odmiču, odnosno koliko su tumači tih likova, Frano Lasić i Boris Dvornik, unijeli u njih vlastite glumačke osobnosti ostvarivši ne samo „prijenos" značenja iz predloška nego, još i više, dijalog s predloškom.

KLJUČNE RIJEČI

roman; film; gluma; Ranko Marinković; *Kiklop*; Frano Lasić; Boris Dvornik

Comments on Two Examples of Film Incarnations of Ranko Marinković's Characters

ABSTRACT

The paper compares the description and characterization of two characters, the main one and one supporting one, in the novel *Kiklop* (Cyclops) and in the film adaptation of the same novel, and determines how much the film incarnations of Marinković's characters are "faithful" to the narrative model, and how much they deviate from it, that is, how much the interpreters of these characters, Frano Lasić and Boris Dvornik, have brought of their own acting personalities into them, achieving not only a "transfer" of meaning from the model but, even more, a dialogue with the model.

KEYWORDS

novel; film; acting; Ranko Marinković; *Cyclops*; Frano Lasić; Boris Dvornik

U ekranizaciji
romana *Kiklop* (filmu iz 1982. i televizijskoj seriji
u pet epizoda iz 1983. godine[1]),
u režiji Antuna Vrdoljaka
(sa scenarijem koji su zajedno potpisali Vrdoljak i Marinković),
likove iz predloška utjelovio je niz istaknutih glumaca.[2] U ovoj intervenciji osvrnut ću se na dvojicu: Franu Lasića (Melkior) i Borisa Dvornika (major). Lasić glumi središnji lik romana, pa tako i filma, dočim Dvornik tumači krajnje rubni lik, koji se u romanu pojavljuje na nepune dvije stranice.

Melkior, protagonist i romana i filma (serije), najčešće se opisuje kao lik koji grozničavo pokušava okupiti svoj rastresiti identitet, podvojen između društvenog dodira s izvanjskim svijetom i psihotičnog straha od regrutacije, što odaje lomljivost njegova integriteta i dovodi ga do opsesije da smršavi toliko da mu tjelesna težina ne udovoljava vojnim propisima (više u: M. Čale, 2005). Takav lik u romanu ostaje gotovo potpuno fizički neopisan, što za ekranizaciju može biti problem jer se film kao medij i kao umjetnost zasniva na pojavnom. Rijetki elementi Melkiorova fizičkog opisa u romanu razvidni su u situaciji njegova vaganja, kada se utvrđuje da ima 61 kilogram i 780 grama, potom iz pojedinih karikaturalnih komentara, kada Maestro i Ugo (koji ga nazivaju brojnim nadimcima[3]) govore o njegovu isposničkom tijelu, u pripovjedačevoj napomeni o Melkiorovu pogledu suznih očiju i pred sam kraj romana, kada se Melkior odlazi dobrovoljno prijaviti u vojsku te ga lik časnika ovako opisuje: „Nos pravilan, brkovi brije, brada brije, posebnih znakova nema."[4] Posljednja formulacija naslućuje da se Melkiora može označiti kao svojevrsnog čovjeka bez svojstava, da je on zapravo prazan lik, pa Vrdoljakov izbor Frane Lasića za tu ulogu postaje prilično razumljiv.

1 Serija (u trajanju od 268 minuta) proširena je inačica filma (koji traje 138 minuta), odnosno obrnuto, film je skraćena verzija serije. S obzirom na to da je dulja, serija je „vjernija" romanu, doduše samo fabularno, ne i poetički.

2 Rade Šerbedžija kao Ugo, Ljuba Tadić kao Maestro, Relja Bašić kao ATMA, Mustafa Nadarević kao don Fernando, Ivo Gregurević kao Krele, Kruno Valentić kao Mitar, Zvonimir Rogoz kao Orijaš, Karlo Bulić kao Starčić, Dragan Milivojević kao Fredi. Dva glavna ženska lika glumile su Mira Furlan (kao Enka) i Maria Baxa (kao Vivijana).

3 Imenom Eustahije, kojem pridodaju atribute „nenadoknadivi, izgubljeni, podjednaković, podjednakoprosuti, metafizički, strpljivi, nenadoknadivi, vasionski, tankoćutni, jadni", također ga oslovljavaju kao „bijelu dušu, Švejka, samosmetenjaković" te, najviše puta, samostalnim atributom „milogledi".

4 Reference iz romana navode se prema izdanju iz niza Pet stoljeća hrvatske književnosti (PSHK): Ranko Marinković, *Izabrana djela II: Kiklop*, Matica hrvatska, Zagreb, 1981.

Vrdoljak nije uzeo Šerbedžiju, glumca koji je glumio Melkiora u slavnoj dramatizaciji romana, predstavi Koste Spaića iz 1976., glumca očitog talenta i raskošne geste, nego je uzeo glumca relativno dubioznih sposobnosti,[5] ali, izgleda, uvelike podatnog za Melkiorov filmski lik, ne samo u svjetlu tumačenja romana[6] nego i njegova najdoslovnije shvaćenoga fizičkog izgleda, u svjetlu rijetkih indikacija tog izgleda u romanu (Lasić, koji je u razdoblju snimanja filma imao 27 – 28 godina, nije imao posebnih facijalnih znakova, a pravilna nosa, svijetle kose, blagog pogleda, relativno mekih crta lica, mršav i duljih ekstremiteta, izgledao je kao doslovna preslika tih indikacija). Slično zaključuje i Nikica Gilić utvrdivši najprije da u *Kiklopu* „sporedni likovi junaka stavljaju u određenu funkciju…", a potom zaključivši da „zato nije nimalo loš Vrdoljakov glumački izbor Frane Lasića, malko neizražajnog, a fizički lijepog glumca, u kojeg drugi, izražajniji likovi mogu upisivati svoje osobine" (N. Gilić, 2020: 94).

Gilić usputno navodi kako je Vrdoljak opravdavao svoj (kritizirani) izbor Lasića glumčevom golemom izražajnošću, ali tu redateljevu izjavu treba uzeti s iznimno velikom skepsom (kao što je uzima i sam Gilić stavljajući je u bilješku i ne smatrajući da je treba posebno komentirati). Mogući razlog izbora Lasića za ulogu Melkiora mogla bi međutim biti njegova onodobna velika javna prepoznatljivost. To je vrijeme kada Lasić iza sebe ima dva vrlo gledana filma, kojima je u kontekstu jugoslavenske kinematografije zapravo stekao status filmske zvijezde, oba u režiji Lordana Zafranovića: *Okupacija u 26 slika* iz 1978. u kojem je ostvario svoju prvu ulogu i *Pad Italije* iz 1981. u kojem ponavlja isti lik koji glumi i u *Okupaciji*. U oba filma Lasić tumači likove iz visoke klase, aristokrate koji pristupaju antifašističkim partizanima. U *Okupaciji u 26 slika* jedan od trojice protagonista, lik iz visoke klase koji svojim moralnim izborom, nakon kraćega početnog kolebanja, pristupa

5 Glumca koji, kako je netko duhovito primijetio, jednako dobro glumi kao što dobro i pjeva (Lasić se naime netom nakon filma, a u godini emitiranja serije, okušao i kao pjevač zabavne glazbe, ne odveć izražajna glasa ni izvedbe, ali s velikim uspjehom kod publike, napose hitovima *Zagrljeni* i *Volim te, budalo mala*). Naravno, opaska o talentu odnosi se na glumu „u najužem smislu", smislu koji proizlazi iz kazališne umjetnosti, jer glumac je u filmu itekako definiran mnogobrojnim posebitostima medija kao što su okvir, kadar, plan; kazališna i filmska gluma zapravo su različite umjetničke prakse kao što su to i kazališna i filmska režija.

6 Primjerice tumačenja Pavla Pavličića po kojem Melkior u romanu funkcionira poput kamere koja snima druge likove a sama ostaje nevidljivom, kao lik koji nikad ništa ne poduzima na vlastitu inicijativu nego uvijek reagira na poticaj iz vanjskoga svijeta (više u: P. Pavličić, 2014).

antifašističkim partizanima, a u *Padu Italije* tumači faktički isti lik kao sporedni lik partizana koji se upušta u „nedozvoljenu" ljubavnu vezu, zbog čega će ga protagonist filma dati strijeljati. Dakle u tom je filmu lik koji, premda revolucionar, ne može pobjeći od svojega aristokratskog miljea, miljea seksualnih opsesija i žudnji, zbog čega će, sukladno logici revolucije, nastradati (prefigurirajući ujedno i sudbinu samog protagonista). Lasić je u stanovitoj mjeri auru likova iz ta dva filma prenio u tumačenje Melkiora Tresića i tako lik dopunio naglasivši upravo element stanovite mekoće, naglasivši elemente čovjeka bez svojstava. Vrdoljak je u ekranizaciji romana prenosio upravo dramske, ponajprije dijaloške, elemente predloška[7] te Lasić svojom pojavom, ne odveć ekspresivnim izrazom i pomalo mehaničkim govorom naglašava (naravno, poduprt kadriranjem) upravo onu komponentu Melkiorova lika koja ukazuje na njegovu neprilagođenost, izdvojenost iz sredine, njegov osjećaj srama što Lasićeva glumački ograničena igra (napose kada je se suoči s interpretacijama njegovih glumačkih partnera, pogotovo u kontekstu dijaloških scena sa Šerbedžijom, Tadićem, Bašićem) paradoksalno filmski prilično precizno ilustrira, i s obzirom na prirodu filma, i s obzirom na Lasićev izgled, i s obzirom na ono što je Lasić u tom trenutku, zahvaljujući svojim prethodnim ulogama, mogao unijeti u film.[8]

Za razliku od Lasićeva Melkiora i njegova načina funkcioniranja u filmu, Boris Dvornik u filmu se pojavljuje u minijaturi majora u vojarni u interakciji s nekoliko vojnika, u sceni koja počinje njegovim monologom („Diplomacija... koješta! Laži i maži! Večere, ručkovi, banketi, šampanjac, torte, majoneze! Cilindraši! Nabiguzice!..." (nav. prema: R. Marinković, 1981: 289). Gilić zapaža kako je u Vrdoljakovoj adaptaciji *Kiklopa* ta scena puno šira, puno prominentnija nego što je u samome romanu (N. Gilić, 2020), odnosno u filmu je prenesena u potpunosti, bez kraćenja. Zaista, u čisto mehaničkom pobrojavanju, koje, naravno, može biti potpuno promašeno, ali svejedno ne mora biti potpuno izlišno, u romanu ona zaprema nepune dvije stranice, a u filmu ima znatno

7 O Vrdoljakovim izborima u pristupu ekranizaciji više piše Gilić u spomenutom tekstu.

8 Naravno, u filmu je odnos glumca i lika posebno specifičan jer su u načelu u filmu lik i glumac zauvijek spojeni u jedinstvenu cjelinu (za razliku od kazališta).

9 U romanu dakle dvije od 451 stranice (u spomenutom izdanju), iako bi preciznije mehaničko pobrojavanje, usporedivije s minutažom u filmu, zapravo bilo brojenje riječi (od čega sam ipak odustao), u filmu oko 6,30 minuta od 138 minuta (doduše, jednako traje i u seriji, koja je znatno dulja i traje ukupno 268 minuta, među kojima trajanje uvodnih i dojavnih špica koje se ponavljaju brojim samo jednom). Opet, mehaničkom primjenom osnovnih računskih operacija, u romanu zaprema malo manje od 0,5%, u filmu 4,7%, a u seriji oko 2,4%.

veći udio u odnosu na cjelokupnu minutažu,[9] a karnevalesknost njezine intonacije, u romanu uobličena kratkim opisom lika, spomenutim monologom i potom s nekoliko dijaloga u filmu,[10] dobiva naglašeniju dimenziju retorikom kadriranja (uz raspon planova – srednjih, američkih, blizih i krupnih – Vrdoljak primjenjuje i vožnju kamere) te napose angažiranjem Dvornika za ulogu majora. Izbor Borisa Dvornika unosi naime specifičnu dimenziju visoke bliskosti s glumcem. Dvornik je tada imao 43 godine, nije bio star, ali bio je već 20 godina filmska zvijezda – stekavši taj status već početkom 1960-ih kao mladić ulogama momaka iz susjedstva u komedijama *Prekobrojna* i *Martin u oblacima* (objema u režiji Branka Bauera) te u ratnoj melodrami *Deveti krug* (u režiji France Štiglica), da bi ga sljedećih 20 godina kontinuirano potvrđivao mahom ulogama pučkih likova, kao u Vrdoljakovim ratnim filmovima (*Kad čuješ zvona, U gori raste zelen bor*), a napose dosegnuvši vrhunce popularnosti dvjema iznimno gledanim televizijskim serijama prema scenarijima Miljenka Smoje – *Naše malo misto* (u režiji Danijela Marušića) s početka 1970-ih i *Velo misto* (u režiji Joakima Marušića), koje je prikazivano 1980., godinu-dvije prije snimanja *Kiklopa*. Uloga Meštra u potonjoj, svojevrsne moralne svijesti serije, omogućila je Dvorniku niz monologa. Dvornik gotovo da prenosi duh tog lika dvije godine kasnije u lik majora, u rubni lik i temeljno ne osobito simpatičan lik (kako je u romanu predstavljen, iako ga Krele svojim nastupom raznježi i smekša te se na kraju major smije i veseli s mobiliziranim vojnicima). U filmu od same pojave Borisa Dvornika u toj sceni gledatelj očekuje karikaturalnu interpretaciju i nastup obilježen komičnim duhom; Dvornik i unosi taj komični duh, kojim sudjeluje u osnaživanju značaja te scene koju je Vrdoljak možda razigrao upravo zato što je angažirao Dvornika, a što može svjedočiti i o glumačkom autorskom udjelu jer je Dvornik, svojom pojavom i glumom zasnovanom na laganoj stilizaciji te napose prepoznatljivome vehementnom govornom ritmu i intonaciji, u toj sceni faktički njezin koautor. Igrani film u kojem glume glumci koji su publici već poznati, koji su filmske zvijezde ili barem glumci prepoznatljivog tipa (što uključuje i tip glumca koji glumi raznovrsne uloge, tip glumca kao utjelovljenja umijeća glume) specifično je intertekstualna umjetnost. Pa, ako su likovi u romanu *Kiklop*

10 Pripovjedač opisuje majora („krupan major ratnik, krivonogi jahač u čizmama, zvecka mamuzama, zabacio ruke na stražnjicu, gurka klupe koljenima, miči mi se s puta i govori svadljivo", nav. prema: R. Marinković, 1981: 289), nakon čega slijedi spomenuti monolog, što djeluje gotovo kao dramatičareva uputa režiseru i glumcu kako da postave scenu i postave lik u izrazito dramskoj situaciji.

nekovrsni metalikovi,[11] onda su glumci (ili barem većina njih) koji glume u filmu *Kiklop* na neki način metaglumci jer se referiraju na svoje ranije kreacije. Kod Borisa Dvornika to je u njegovoj glumačkoj minijaturi osobito vidljivo, a o vidljivosti kod drugih možda nešto više na nekim od sljedećih *Dana Ranka Marinkovića*.

Literatura

Čale, Morana (2005), *Oko Kiklopa*, ArtTresor, Zagreb.

Gilić, Nikica (2020), „Izazov adaptacije *Kiklopa* – neka rješenja iz filma Antuna Vrdoljaka", *Ranko Marinković – izazovi medija. Zbornik radova s 9. dana Ranka Marinkovića, Komiža, 21.–23. rujna 2018,* Grad Komiža, Komiža, str. 89-100.

Marinković, Ranko (1981), *Izabrana djela II: Kiklop*, Matica hrvatska, Zagreb.

Pavličić, Pavao (2014), „Kako je načinjen Kiklop?", *Od grada do Mediterana. Zbornik radova sa 6. Dana Ranka Marinković u Komiži, 14.–16. rujna 2012. godine*, Grad Komiža, Komiža, str. 7-41.

Žužul, Ivana (2023), „Tko se boji lika još? Ekonomija lika u romanu *Kiklop*", *Kolo oko Marinkovića. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa 10. Dani Ranka Marinkovića, Komiža 10.–12. rujna 2021.,* Grad Komiža, HAZU, Komiža, Zagreb, str. 44-69.

11 O metalikovima u romanu *Kiklop* vidi u: I. Žužul, 2023.